

KISEBBSÉGISÉG ÉS MODERNSÉG*

Brasnyó Istvánig. Az összetéveszthetetlenül kelet- és közép-európai groteszk, abszurd dráma mértékadó, sőt kiemelkedő darabjai Páskándi Gézánál, Sütő Andrásnál, Kányádi Sándornál, Tolnai Ottónál, Lászlóffy Csabánál, Szöcs Gézánál, a historizáló-klasszicizáló parabolikus esszédráma és -próza, a jelentéssokszorozó bölcseleti tragédia mesterművei Sütőtől Székely Jánosig, Kocsis Istvánig. A neoavantgárd, a protest-hangvétel, a beat-költészeti intonáció megnyilatkozásai például Szilágyi Domokosnál, a tovább gyűrűző avantgárdizmus jellegadó szövegalakítási stratégiái Cselényi Lászlónál, Tözsér Árpádnál, Tóth Lászlónál, a posztmodern nyelv- és szubjektumfelfogásból eredő szövegjáték előzményei és kiteljesedései Lászlóffy Aladártól Szöcs Gézáig és Kovács András Ferencig, Domonkos Istvántól Sziveri Jánosig; Erdélyben a Forrás harmadik nemzedékéig és tovább, s persze erőteljesen a hetvenes-nyolcvanas években fellépő vajdasági és felvidéki generációkban is tehát.

Csak a modernség immanens alakulástörténeti szempontjai felől nézve sem hanyagolhatók el vagy hagyhatók figyelmen kívül a kisebbségi magyar irodalmaknak ezek a jelzésszerűen felemlegetett teljesítményei.

De tévedés azt hinni, hogy világirodalmi összefüggésekben csupán az ilyen alapvetően meghatározó modern művészeti folyamatokhoz való illeszkedés lehet releváns. A Nyugatot, a világot nemritkán a szignifikáns másfésülés, az eltérés, a sehol máshol fel nem lelhető specifikum és kulturális színezet is érdekli. A többféle markáns újabb irodalomelméleti irányzat körében – amelyek közül nálunk inkább csak a posztkoloniális kritikai diskurzus vált ismertté és befolyásossá – nem idegen a tematikai, etikai, történelmi-historicista, identitásfilozófiai, kollektív önismereti aspektusok érvényesítése sem az irodalmi interpretációban és értékelésben. (Vincent B. Leitch, a posztstrukturalista kulturális tudományok egyik vezető kortárs amerikai elméletirója szerint: „Az esztétika nincs elvága az etikától vagy a politikától. Ekképpen az irodalomtudomány feladata nem egyszerűen az olyan esztétikai vizsgálódás, amely az értékelést és a kifinomultságot célozza meg, hanem az olyan kulturális elemzés, amelyet a társadalmi megértés és az emberi emancipáció érdekel” /„Aesthetics is not severed from ethics or politics. Thus, the task of literary study is not simply aesthetic scrutiny in the pursuit of appreciation and refinement but cultural analysis in the interest of social understanding and human emancipation”). Ebből a nézőszögből

*Elhangzott a Magyar Írószövetség és a Magyar Művészeti Akadémia *Irodalom a történelemben – irodalomtörténet* című konferenciáján.

„Hol keresse méltóságát egy (...) kisebbségi sors? A kevesebb joga az élethez az, hogy különb” – szögezte le Németh László a kisebbségi kérdésben. „Az erdélyi magyar szellem arra van hivatva, hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel egyetemesen emberi szellemmé legyen. Erdély legkiválóbb fiai mindig érezték, hogy olyan magaslatokra kell emelkedniök és emelniök népüket, honnan ők is megláthassák a nyugati kultúra palotáinak és bástyáinak ormait, de őket is megláthassák onnan azok, akik az emberi szellem haladásának határvonalát figyelik”; s „az lenne a kívánatos, ha erdélyi magyar szellemről csak azért lehetne és kellene külön beszélni az egyetemes magyar szellemiségen belül, hogy ezzel a névvel az egészséges, életrevaló és modern magyar szellem mintaképét jelölhessék meg” – hirdette Makkai Sándor is. Vagyis az ideált, amely a sajátos kisebbségiséget közvetlenül kapcsolja össze a modern európaisággal és az emberi szellem egyetemességével, az alapjaiban, lényegében egységes és oszthatatlan nemzeti kultúra feltétlen lét- és értékközegében. S ez az eszmény nemcsak vezette, hanem kezdettől máig igen gyakran annak megvalósítására is képesítette a kisebbségi magyar irodalmak legjobbrait.

A klasszikus modernség és az avantgárd modernizmus különös változataiban, expresszionista és szürrealista vonások érvényesítésével olyan szemlélet- és stílusirányok jelentek meg például a húszas évek elejétől Erdélyben, amelyek egyszersmind új folklorizáló és mitologizáló tendenciák bevezetésével vagy megelőlegezésével világirodalmi kontextusban is számottevő eredményekre jutottak. Azok a modern pikareszk, mesei-mitikus, lírai, balladai elbeszélőformák, amelyek Kós Károly, Karácsony Benő, Nyirő József, Tamási Áron művészetében bontakoztak ki, sok vonatkozásban a nagy huszadik századi mágikus realista áramlat bizonyos korai változatainak is tekinthetők. Tamási szimbolikus népi színjátékai az archaizáló rituális mítoszdráma yeatsi, lorcai alakzataival rokoníthatók. Dsida keresztény mitologikus új klasszicizmusa egyben egy újfajta európai szakrális-spirituális költészet különleges kezdeményezése. Az új tárgyiaság objektivista és példázatteremtő vonulatában pedig külön hely illeti meg akár Kuncz Aladár dokumentatív naplóregényét, akár az erdélyi (és a felvidéki, délvidéki) szociográfia (és népi realizmus) egyéni alkatú műfajtypusait.

És aztán szinte vég nélkül sorolhatók a mágikus realizmus vagy az ahhoz köthető írásmód fő hullámával együtt értelmezhető fejlemények az utóbbi évtizedekben, gyakran a naturalisztikus vagy éppen a misztikus epikai abszurd karkai, orwelli módozataihoz kapcsolhatóan – Bodor Ádámtól Gion Nándorig, Bálint Tibortól, Szilágyi Istvántól Pusztai Jánosig, Sigmond Istvánig, vagy Vári Attilától, Csiki Lászlótól Bogdán Lászlóig, Mózes Attiláig, Grendel Lajosig,

méltó jelentőségre tehetnek szert azok a művek és életművek is, amelyek referenciális értéktartományában és akár egyfajta újtradicionalista művészi megalkotottságában elsődleges közösségi és nemzeti sorsproblematikák, személyes és térségi egzisztenciális krízis-kérdések kerülnek nyomatékosan a színre. A névsor az erdélyi Sütőtől, Kányáditól, Beke Györgytől, Szabó Gyulától Farkas Árpádig, Király Lászlóig, a felvidéki Dobos Lászlótól, Duba Gyulától Gál Sándorig, a kárpátaljai Vári Fábián Lászlótól Nagy Zoltán Mihályig, a délvidéki Dudás Károlytól Tari Istvánig természetesen bőséggel árasztható.

Ha pedig mindez – vagyis sorsvontatkozás és művészi modernség – együtt és egyszerre, s kisebbségi sorban és helyzetben pedig kiváltképpen megteremtődő egyeztetési, szintetizáló esélyek, szellemi, erkölcsi és esztétikai kondíciók szerint tud szervesülni, akkor az a magyar irodalomnak a világkultúra szempontjából is különleges és becses sajátossága, jellegzetessége lesz. Csak nálunk vált egyfajta babonává például az a feltételezés, hogy a posztmodern nyelvjáték referenciartományára eleve ki kell hogy szorítsa a közösségi létélmények és sorstapasztalatok jelentésmezőit. Vannak művek, amelyekben a szövegvirtuozitás varázslatai és katarzisaik történelmi és lélektani mélységtávlatokat bolygatnak fel, s a szövegvilág halmozódó jelrétegei éppen nem leszűkülve kizárják, hanem kibővülve átfogják az emberi sorsértelmezés ismert és ismeretlen lehetőségeit. Vagy miképpen másként lehetne felfogni az olyan ironikus-an-főlényesen leleplező gegparádét, amely mondjuk Szöcs Géának csak néhány sorából is sziporkázik: „Libát vettem Libanonban / haj, haj, haj. / El is lopták Trianonban / baj, baj, baj. / Non, non, non. / Liba / non / non / non.”

Összegezve tehát: akár a modernség, akár a nemzeti paradigma, akár pedig a kettő sajátos vegyülékére érzéketlenül aligha lehet érvényes irodalomtörténetet, irodalomtörténeteket írni. Ha az irodalmi folyamatok szukcesszív és lineáris elbeszélhetősége problematikussá vált is, a teljes színpémben és teljes körű értékrendjében, illetve „sajátosságainak méltóságában” létesülő magyar irodalmiság felfogásának, megértésének és megbecsülésének az igényjogosultsága sohasem válhat kétségessé. Egyetérthetünk Makkai Sándorral is: nem Európáért, „az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemisségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.”

BERTHA ZOLTÁN